

# mål+<sup>3</sup>mæle

## På herrens mark

Ingen ved med sikkerhed, hvorfra udtrykket *på herrens mark* stammer. Så der er frit slag for fantasien. Erik Hansen giver eksempler på fantasifulde oprindelsehistorier, som nok ikke er rigtige, men som fortjener at blive fortalt *side 6*.

## Op til Nytorv, ned til Nytorv, hen til Nytorv eller hvad?

Vi kan synes, at det selvfølgelig hedder *hen til Nytorv*. Men et par veje længere væk siger de *op til Nytorv, ind* eller *over til Nytorv*. Læs om retningsadverbier *side 9*.

## Det er nødvendigt at kan dansk

Sådan vil nogle kun sige i spøg. For andre er det godt dansk. Dialektforsker Karen Margrethe Pedersen skriver om udbredelsen af alternative infinitiver *side 14*.

## Det er en fordel med nordisk

Der skal ikke så meget til, før vi kan forstå 20 mio. mennesker i Norden. Og der er enighed om kursen i de nordiske sprogråd. Så nu er det op til videnskabsministeren at tage konsekvenserne af sine løfter. Jørn Lund minder ham om dem. Læs *side 20*.

## Sprogundervisningen skal være relevant

Hvis vi skal lære at forstå andet end dansk og engelsk, så skal der være gode grunde til det. Så hvad med lidt om lækre sko på italiensk, hverdagsmad på fransk, et godt ord på urdu? Læs om relevans *side 28*.

## Årets ord

Skal årets ord være *perle*, *niqab* eller *muskelhund*? Der er mulighed for at se nogle forslag og for selv at komme med flere *side 31*.

Sprogligheder	2
Sprogskrøner	6
<i>Hen til kommoden...</i>	9
Man skal kan dansk	14
Det korte af det lange	18
Nordisk sprogsamarbejde	20
Ja til sprog – men glem ikke relevansbroen!	28
Årets ord og udtryk	31

**V**i kalde vort sprog modersmaalet, og navnet har for saa vidt sin berettigelse, som moderen jo gerne hører med til den lille kreds, af hvilken barnet lærer sit sprog. Men efter den erfaring, jeg har gjort, spiller forældrenes sprog ikke nogen afgørende, ikke engang nogen fremtrædende rolle. Jeg tror, at barnet i almindelighed lærer mere af bedsteforældrene og af andre slægtninge, i det hele taget af stadige gæster og frem for alt af tjenestefolkene.

P.K. Thorsen (1851-1920)

# Sprogligheder

Denne brevkasse handler om sprogligheder. Det er spørgsmål og problemer om sprog, men det er også fine detaljer i sproget som man bliver opmærksom på, og som man vil gøre andre bekendt med. Går I rundt og tænker på sprogligheder, så send et brev om dem til redaktionen. De vil svare på brevet hvis de kan. Ellers kender de nok nogen de kan sætte til det. Send brevet til:

Carsten Elbro  
 Institut for Nordiske Studier  
 og Sprogvidenskab,  
 Københavns Universitet,  
 Njalsgade 120,  
 2300 København S  
 E-mail: ce@hum.ku.dk

## ? Tyske og danske efternavne

Jeg har lagt mærke til, at tyske efternavne tit er mere maleriske end de lidt kedelige danske – som f.eks. mit eget! I Danmark hedder jo stort set alle noget med *-sen*. Bl.a. er jeg stødt på tyske eksempler som *Schwarzkopf*, *Weißbrodt*, *Feist* ('korpulent'), *König* og *Süßmilch*, som vist alle er utænkelige på dansk. Hvad er forklaringen på det?

Venlige hilsner fra en trofast læser  
 Kim Poulsen  
 Ålborg

! Nogle studier af de danske efternavne er indirekte med til at formidle et lidt skævt billede af forholdet

mellem de danske og de tyske efternavne, fordi de udelukkende ser på de *hyppigst bårne*, fx i form af en top 100. I disse lister optræder rigtig nok først og fremmest de såkaldte pseudopatronymymer som fx *Jensen* og *Nielsen*. De er ikke ægte fadersnavne (patronymymer) som fx de russiske eller islandske, hvor navnet rent faktisk henviser til faderens fornavn. Men det er altså langt fra alle borgere i Danmark, der har et *-sen*-navn; det er bare dem, der som *enkeltnavne* betragtet har størst udbredelse. De hyppigste har flere 100.000'er af bærere. Ser man derimod på *typer* af efternavne med udgangspunkt i benævnelsesmotiv (fx geografisk oprindelse (*Lollik*, *Vestergaard*, *Farsø*), fædrene ophav (*Bendtsen*), udseende eller egenskaber (*Brun*), eller erhverv (*Post*, *Dejn*)), så er resultatet en langt mere ligelig fordeling på de enkelte typer, når man undersøger omfattende stikprøver af autentiske navne (se Farø og Kürschner 2007: "Et databasemøde mellem Jensen og Müller", i: *Tijdschrift voor Skandinavistiek* 28-02).

Når der alligevel er forskel på de to navnesystemer, skyldes det bl.a. deres forskellige alder og måden, de hver især opstod på. Det er mere end 500 år siden, at tyskerne for alvor begyndte at antage faste efternavne, en skik, der havde været undervejs fra Sydvesteuropa i endnu længere tid. De fleste faste danske efternavne er ikke ældre end godt 150 år. De tyske

efternavne opstod, uden at der var en central instans bag, idet lokale embedsmænd begyndte at nedskrive og fastholde de tilnavne, folk rent faktisk brugte om hinanden, efterhånden som behovet for nærmere identifikation og dokumentation opstod i de voksende byer. Og det var nogle gange saftige sager (fx *Wurst*, *Schlampig*, *Kahl*, *Sauerwein*, *Kussmaul*: 'Pølse, Sjusket, Skaldet, Survin, Kyssemund'). I Danmark var det en centralt styret proces: Dels kom der på én gang et kongeligt dekret om faste tilnavne, dels skulle danskerne selv vælge et efternavn. Og i den situation vælger man selvfølgelig ikke andre folks øgenavne om en, men noget ærbart, såsom faderens (*Thomsen*), gårdens (*Nørgaard*) eller landsbyens (*Tøttrup*) navn.

Efternavnene på *-sen* er godt nok ikke karakteristiske for det tyske system. De er højst lidt udbredte i Nordtyskland. Det betyder dog ikke, at fadersnavne som sådan ikke forekommer hyppigt i tysk; de har typisk bare en anden form: *Gerhardt*, *Dietrich* uden genitivendelse, og *Peters*, *Martini* med genitivendelse. I tysk er *-sohn-* og *-sen-*leddet generelt slebet bort pga. systemets alder. En undtagelse udgør de jødiske navne, som er væsentligt yngre.

På tysk bruger man i øvrigt betegnelsen *Familiennamen* for efternavne. Den er for så vidt mere dækkende, som at efternavnet jo langt fra i alle sammenhænge kommer efter det navn, det historisk set har lagt sig til. I lister m.m. optræder det ofte forrest: *Poulsen*, *Kim*, og i Fjernøsten er denne rækkefølge ofte helt gængs i

alle sammenhænge. Den faglige danske term *slægtsnavne* dækker samme funktion.

KF

## ? Retskrivningsprøve efter 9. klasse

Efter sigende er danske elever blevet ringere til at stave de seneste år. Hvad kan det skyldes? Kan det have noget at gøre med den nye prøveform ved folkeskolens afgangsprøve? Her skal eleverne blandt andet rette stavfejl i en tekst. Det kræver en vældig selvtillid, rutine og meget stor faglig sikkerhed at rette i et trykt forlæg. Der er også udkommet et nyt prøvesæt i skriftlig engelsk for 9. klasse, som anvender samme prøveform (at rette fejl i en foreliggende tekst), og jeg finder den problematisk. (Forkortet af redaktionen).

Med venlig hilsen  
Anne-Mette Bjerring  
Hjørring

### Ret en tekst

Teksten er et indlæg i Elevbladet. Ret fejlene.

vist

Der er vist ikke mange klasser, der vil sige ja til, at skolen er demokratisk. Vi skal lærer om demokrati, men vi skal ikke ligge så meget i det, at vi også skal praktisere det.

! Ingen ved med sikkerhed, om de danske elever er blevet bedre eller dårligere til at stave. Det skyldes bl.a.,

at man (af gode grunde) ikke stiller præcis den samme prøve til eksamen hvert år. Der ville ikke være noget i vejen for at lave en egnet undersøgelse; men hidtil har det ikke været noget formuleret politisk ønske.

Det er derfor meningsløst at diskutere eventuelle årsager til ændringer i elevernes færdigheder. Der er tale om rent gætværk, når forskellige "eksperter" udtaler sig. Og den slags udtalelser er blot undergravende for tilliden til både "eksperter" og eksperter.

Én ting kan vi dog konstatere.

Det er, at den nye prøveform, hvor eleverne bl.a. skal rette stavfejl, er uhensigtsmæssig. Det har ikke noget med dens sværhedsgrad at gøre. Sværhedsgrader kan altid tilpasses elevernes færdigheder. Nej, problemet er, at stavfejl ikke er godt for nogen. Man skal blot udsættes for en stavfejl en enkelt gang for at blive lidt *mere usikker* på stavemåden, end man var før. Det er ret let at dokumentere denne effekt. Prøv selv.

1. Læs de 10 ord op nederst i dette svar for én, som skal stave dem; eller få en anden til at læse dem op for dig. Lad være med at læse ordene, hvis du selv skal gennemføre forsøget.

2. Lad staveren (evt. dig selv) finde og rette fejlene i de 10 ord nederst i svaret, uden at bruge hjælpemidler.

3. Gentag punkt 1.

4. Sammenlign antallet af stavfejl i det første (1) og andet staveforsøg (3).

Der er en tendens til, at der bliver *flere fejl* i andet staveforsøg. Det kan man se med mange deltagere og mange ord (se min bog *Forsøg med læsning*, 2004, forsøg 7; deri er der også henvisninger til videnskabeligt

belæg for den uheldige virkning af denne opgave). Så man bliver dårligere til at stave svære ord af at se dem fejlstavet.

Nu kunne man så mene, at den negative påvirkning af eleverne må være minimal, fordi de kun går til folkeskolens afgangsprøve én gang. Men en prøveform smitter selvfølgelig af på undervisningen og på forlagenes materialer. For selvfølgelig skal eleverne da have erfaringer med prøveformen, inden de går til eksamen. Så skaden på elevernes stavefærdigheder er ikke til at komme uden om.

Måske skulle man overveje at gennemføre faglig ekspertise i testning i Undervisningsministeriets opgavekommission.

Her er ordene: *linnieret, arttelleri, dillefant, distilleret, filleter, billetere, epellepsi, pestillens, eskadrille, parellelle*. (De rigtige stavemåder ses på side 13).

CE

### ? Dette er også et spørgsmål, ikke?

Tak, Rita Therkelsen, for din spændende artikel om spørgsmål i sidste nummer af *Mål og Mæle*.

Imidlertid forstår jeg ikke hvorfor du ikke nævner de to andre almindelige måder vi spørger på, nemlig med *vel* eller *ikke*. Vi kunne måske kalde dem *jo/nej-spørgsmål* for at skelne dem fra *ja/nej-spørgsmål*. Det er spørgsmål som: "Du kommer ikke i morgen, vel?" Eller: "Du kommer i morgen, ikke?"

Det er også interessant med de spørgsmål der ikke er spørgsmål.

Du nævner f.eks. "Hvor mange gange skal jeg sige det?" Jeg kom i den forbindelse til at tænke på: "Kan du have en god dag?" Men der er også en anden almindelig en. Jeg blev først rigtig opmærksom på den da min søn svarede på det spørgsmål som egentlig ikke er et spørgsmål. Det drejer sig om: "Må jeg bede om smørret?" Og min søn svarede: "Ja, bed bare løs!"

*Med venlig hilsen  
Tue Eriksen*

! Tak for det meget relevante spørgsmål om spørgsmål iværksat af *ikke* og *vel*. Den type (med modalpartikler) falder i min kategorisering under dem "hvor afsender udtrykker tvivl", men du har ret i at jeg burde have nævnt dem direkte – ikke mindst fordi de er så almindelige.

Med hensyn til spørgsmål der ikke er ment som spørgsmål, så har jeg dem slet ikke med, fordi jeg har holdt mig til spørgsmål der er ment som spørgsmål: hvordan et spørgsmål ser ud, og hvordan vi genkender det.

Derudover er der ganske rigtigt det andet, rigtig interessante, nemlig hvordan vi markerer hvilken type svar vi gerne vil have, eller hvilken type svar der kan gives. Dér spiller modalpartiklerne også en stor rolle. Når jeg ikke kommer ind på det i min artikel, var det egentlig fordi der allerede er skrevet om det – på en meget klar og udtømmende måde. Senest har Ole Ravnholt i *Nyt fra Sprognævnet*, 2007/3. september, et meget fint skema med spørgsmål og svarmuligheder (se på Sprognævnets hjemmeside, *dsn.dk*, under "Publikationer"). Ole Ravnholt bygger på sin side på en artikel i *Mål og Mæle*, 6. årg. nr. 4, "Ja og nej" af Erik Hansen. Og Erik Hansen har nok skævet lidt til Kr. Mikkelsens *Ordføjningsslære* (1917), § 176, s. 490.

Og nu hvor vi er ved Mikkelsen, så handler hans § 177 så om "Spørgeholdsætninger med *mon* og *om*" – dem har jeg også glemte. Ak!

*Venlig hilsen  
Rita Therkelsen*

# Sprogskrøner

## Om græsrodsetymologi

Af Erik Hansen

Etymologi er udforskningen af og redegørelsen for ordenes oprindelse, for deres oprindelige betydning, deres slægtskab med andre ord langt tilbage, og for metaforiske kræfter op gennem tiden. Vi har en naturlig nysgerrighed efter at få noget at vide om hvad ordene kommer af, og den sproghistoriske forskning viser ved metodiske studier i svundne tiders ordforråd og nutidigt sproglægtskab hvordan det hænger sammen.

Den etymologiske forsknings resultater fremstår som oplysninger og noter i ordbøgerne eller som rene etymologiske ordbøger. Den aktuelle danske er af Jan Katlev og udgivet på Politikens Forlag (2000).

Det er en naturlig drift hos opvakte børn og voksne at spekulere over hvad ord og udtryk kommer af. Og når den professionelle sprogranskning ikke har noget at komme med, så går græsrodsetymologien i gang, og de sproglige skrøner opstår.

### Kong Volmers røv

Nu fx udtrykket *på herrens mark*. Det er dansk og under 50 år gammelt, men der er ingen tilforladelig tolkning eller forklaring. Udtrykket minder i høj grad om de mange bibelske indslag i sproget: *en røst i ørkenen, give stene for brød, skulle fårene fra bukkene* og talrige andre. Men på

*herrens mark* er ikke af bibelsk oprindelse. Der er imidlertid nok af gode forslag til tolkning, se fx i *Bevingede Ord*, udgivet på Gyldendal 2006, opslagsord *herre*.

Tilsvarende med det noget ældre *ud og ind som kong Volmers røv*. Udtrykket kendes fra før 1850, men det er ikke lykkedes nogen at finde en veldokumenteret forklaring. Det betyder at der er frit slag for den kreative sprogtænkning. Se igen *Bevingede Ord* under *konge*.

I det følgende kommer nogle andre eksempler på etymologier som nok er usikre eller forkerte, men alligevel så maleriske at de fortjener at blive husket.

### Trykseksten

I en gammeldags trykpresse monteres satsen på et underlag. Der lægges papir over, og så maser man en plade ned over det hele. Pladen er forsynet med et gevind med håndtag, som strammes til. Det er jo ikke for ingenting at det hedder *tryk og bogtryk*.

Det blev efterhånden almindeligt at trykke otte sider ad gangen (og det er det den dag i dag). Man monterede otte satssider og trykte så arket med otte sider for og bag. Derefter falsede (foldede) man arket, og det blev sammen med de andre falsede ark til en bog.

I rationaliseringsøjemed kunne man også trykke et ark med det dobbelte antal sider, altså seksten på begge sider af arket, og så skulle pressen selvfølgelig strammes ekstra hårdt. Det skulle så være oprindelsen til *trykseksten*. Der kan vist indvendes adskilligt rent teknisk mod denne forklaring, og ordbøgerne angiver den som tvivlsom, men har ingen andre forslag.

### Tandem

Ordet *tandem* betyder ikke bare 'dobbeltcykel'. Det kan også betegne et antal cylindre i en motor som er placeret på linje. De går eller ligger i tandem. Ordet kan endvidere betegne et hesteforspand hvor hestene ikke går ved siden af hinanden, men på række. Og så er der altså den nyere betydning 'cykel for to hvor den ene sidder bag ved den der styrer'.

Vi skal til engelsk for at finde en slags forklaring. 'På langs' hedder på engelsk *length*, hvilket imidlertid også har betydningen 'omsider'. Og *omsider* hedder på latin *tandem*. Den er langt ude, men der findes vist ikke bedre forklaringer. Man kunne tænke sig at det er en lidt vandet studentervittighed. Men der er vel den fornuft i det at *length* er et dårligt substantiv, ligesom *på langs* ville være det i dansk hvis det skulle kunne bøjes i tal og bestemthed. Så der har været behov for at finde et ord som kan staves og bøjes og indgå ubesværet i det grammatiske maskineri.

### And

*And* eller *avisand* i betydningen 'usikker eller løgnagtig meddelelse i pressen' er kendt i dansk fra midten af

1800-tallet. Både fransk, tysk, svensk og nederlandsk har en tilsvarende brug af ordet for den rare svømme-fugl. Der er næppe tvivl om at dansk har denne brug af ordet fra tysk, hvor det hedder *Ente*. Og det er her vi skal finde forsøgene på at finde en forklaring, og de er mange. Der er fx vendingen *blaue Enten predigen* (præke om blå ænder), dvs. snakke om noget der ikke eksisterer. Forklaringen afvises af sagskunds-kaben. En anden er at Martin Luther dannede ordet *Lügende* for at håne de katolske legender. *Lüge* betyder 'løgn', så en *Lügende* må være en løgnehistorie. Herudfra dannes så *Ente*. Også denne forklaring afvises.

### Snob

På de fornemme gamle universiteter i England førte man naturligvis lister og protokoller over studenterne. Man skrev navnet og efter dette den adels-titel som den enkelte bar: *earl*, *count*, *baronet* osv. Men blandt studenterne var der også kvikke sønner af borgerlig herkomst, som altså ikke havde nogen adels-titel. Her skrev man så navnet og efter det *s.nob*. Det er en forkortelse af latin *sine nobilitate*, der betyder 'uden adelskab'.

Det blev så til ordet *snob* med betydningen 'en person af jævn herkomst der mænger sig med de fine'.

Den engelske sagskundskab er ikke meget for den forklaring, men anfører som oprindelsen et verbum der er beslægtet med dansk *afsnubbe*. Det skulle være et affærdigende og ned-sættende vink. Men denne forklaring er også usikker – og den er ikke nær så interessant som den første.



## Folkeetymologi og græsrodsetymologi

Det som her er kaldt "græsrodsetymologi", er ikke det samme som folkeetymologi.

Ved folkeetymologi forstår man omdannelse af ords form, således at uforståelige elementer ændres til forståelige under indflydelse af ordets betydning. Som når *karrusel* bliver til *køromselv*, *nidstirre* bliver til *nedstirre*, og *manuskript* til *manuskrift*. Ordets form ændres så den kommer til at passe bedre til betydningen. Man kan læse om det i *Mål og Mæle* årgang 19, nr. 4.

Græsrodsetymologien derimod tildeler et ord eller et udtryk en oprindelseshistorie som sagkundskaben

ikke kan tilbyde eller finde dækning for, men som tilfredsstillende nysgerighed og fantasi.

De fleste ord indbyder ikke til overvejelser over oprindelsen: *støvle*, *sove*, *grøn*, *nu* osv. Andre har en form og en anvendelse som så at sige inviterer til spekulationer: *kighoste*, *tallerken*, *gravko*, *åsted*, *spilfægteri*, *makadamisering* osv. Betydningen er ikke noget problem, men vi vil kende oprindelsen. Som regel har ordbøgerne en god forklaring. Men ellers må man lave den selv.

*Erik Hansen (f. 1931)  
professor emeritus i dansk sprog,  
tidl. Københavns Universitet*

## mål+mæle

Mål og Mæle  
ISSN 0106-567X

Redaktion:  
Carsten Elbro (Sprogligheder), Erik Hansen,  
Jørn Lund, Ken Farø, Kasper Boye

Typografisk design: Henrik Birkvig

Skrift: FF Olsen

Ekspedition og produktion:  
Grafisk Trykcenter A/S  
Niels Lambertsens Vej 6  
6705 Esbjerg Ø  
Telefon 76 109 110  
E-post: an@gte.dk

Mål og Mæle udkommer 4 gange om året, og abonnementsprisen er 215,00 kr. pr. årgang. Man kan tegne abonnement ved at skrive eller ringe til Grafisk Trykcenter. Hertil henvender man sig også om adresseforandring eller fejl ved bladets levering. Eftertryk af tekst og illustrationer er tilladt når kilden angives.

Spørgsmål til læserbrevkassen samt manuskripter til Mål og Mæle sendes til:

Carsten Elbro,  
Institut for Nordiske Studier og  
Sprogvidenskab, Københavns Universitet,  
Njalsgade 120, København S

eller som elektronisk post til [ce@hum.ku.dk](mailto:ce@hum.ku.dk)

Hjemmeside: [www.maalogmaele.dk](http://www.maalogmaele.dk)



# Hen til kommoden...

## Retningsadverbier i dansk

Af Henrik Hovmark

Jeppe vågner og har ondt i tanden – igen. Der har været problemer et stykke tid, og både mor og far er godt trætte af at blive vækket af Jeppest klager. Jeppest mor ser beslutsomt på Jeppe og siger:

”Vi må til tandlægen med dig”

Hun ringer til tandlægen og aftaler en tid samme formiddag. Ved morgenbordet siger hun til Jeppest far:

”Jeg tager ned til tandlægen med Jeppe her kl. 10”

I den sidste sætning indfører Jeppest mor et retningsadverbium: *ned*. Det er overordentlig almindeligt i dansk og de øvrige skandinaviske sprog når vi taler om hvor noget eller nogen befinder sig henne eller bevæger sig hen. Når vi gør det, bliver vores sproglige meddelelse typisk mere konkret og knyttet til den specifikke kommunikative og rumlige ytringssituation. I den første sætning taler Jeppest mor om en generel handling: ’at tage til tandlægen’. I den anden sætning taler hun derimod om en specifik tandlæge, og om den konkrete bevægelse fra familiens hjem til det sted hvor tandlægen har sin praksis. Jeppest mor udbygger den

sproglige information om de rumlige forhold ved at præcisere i hvilken retningsadverbier befinder sig.

Vi har en lille gruppe af retningsadverbier til rådighed i sådan en situation. I stedet for *ned* kunne Jeppest mor have sagt *op*, *ud*, *ind*, *hen*, *om* eller *over til tandlægen*. Hvornår vælger vi det ene, og hvornår det andet? Jeg har i min ph.d.-afhandling (2007) undersøgt danske retningsadverbiers betydning og brug, herunder ikke mindst hvilke faktorer der spiller ind når vi taler om hvor vi (eller andre) befinder os henne eller er på vej hen. Dvs. når vi inddrager gruppen af retningsadverbier i lokaliseringen af personer og steder i det geografiske rum omkring os. Denne brug er på den ene side meget simpel, på den anden side både kompliceret og overraskende.

### Det konkrete rum

Umiddelbart er der ikke så meget at undre sig over i vores brug af retningsadverbierne. Deres betydninger er jo ganske enkle, synes vi, og giver udtryk for indlysende rumlige forhold som niveauforskelle (*op*, *ned*), grænser eller forhindringer (*over*, *om*) og lukkede/åbne størrelser (*ind*, *ud*). Men brugen er præget af et konstant spil mellem vores vurdering af den

konkrete rumlige situation og nogle bestemte, tilvante måder at bruge retningsadverbierne på. Vi er fx vant til at sige *ned til stranden* eller *ud til stranden*, hvilket naturligvis afspejler typiske erfaringer med og opfattelser af strande som steder der ligger lavere eller yderligt. Men hvis sprogbrugeren fx befinder sig til havs på en fiskekutter, er det klart at der må bruges et andet retningsadverbium, nemlig *ind*. Man kunne også tænke sig at nogen skulle *over til stranden* – hvis man stod ved en søbred og den eneste brugbare badestrækning ved søen befandt sig på søens modsatte side. Brugen af retningsadverbierne er med andre ord dynamisk.

Det spiller altså altid en vis rolle hvor vi befinder os henne, og vi er nødt til at holde rede på hvad der er udgangspunktet, og hvad der er målpunktet, for at kunne lægge os fast på hvordan vi synes retningen eller forholdet er mellem de to punkter. Man kan yderligere sige at der i selve det sproglige udtryk ligger et signal om at brugen af retningsadverbierne ikke kun forudsætter en forestilling om en bestemt retning. Brugen forudsætter også at sprogbrugeren etablerer et udgangspunkt og et målpunkt (og en bestemt retning eller relation mellem de to punkter). Når Jeppe's mor vælger at sige *ned* til tandlægen, angiver hun en opfattelse af en retning mellem et udgangspunkt (familiens hjem) og et målpunkt (tandlægen).

Det er oftest målpunktet der er i centrum i kommunikationen. De steder vi taler om og lokaliserer, er steder som er genstand for opmærk-

somhed, interesse, betydning og aktivitet: steder hvor der sker noget, og hvor bestemte personer befinder sig. Men når vi bruger retningsadverbierne, har vi alligevel udgangspunktet med i baghovedet.

Hvis Jeppe og hans familie fx bor i en etageejendom i en større by, og der i det fælles gårdanlæg er indrettet en legeplads, vil gården være et målpunkt for en typisk aktivitet og kommunikationen omkring denne aktivitet, nemlig Jeppe's leg i sandkassen og gyngestativet. Hvis vi nu konstaterer at man i den pågældende familie taler om at Jeppe er *ude i gården*, vil vi implicit forstå at familien bor i stueetagen og ikke på 4. sal. Hvis det sidste var tilfældet, ville familien skulle tage højde for det højere udgangspunkt og sige *nede i gården*.

Et andet eksempel: Jeppe's far bliver forsinket på vej hjem fra arbejde fordi han gerne vil nå at slå et smut forbi den lokale kiosk for at købe en Manga-tegneserie til Jeppe som et plaster på såret for den ubehagelige omgang tandpine. Efter at have stillet bilen et sted i nærheden ringer han til Jeppe's mor fra sin mobil for at give besked. Hans brug af retningsadverbium vil give nogle antydninger af hvor han mere præcist befinder sig i forhold til kiosken. Hvis han siger *jeg går lige over i kiosken*, står han nok på den modsatte side af gaden; hvis han siger *ind i kiosken*, står han formentlig lige ved indgangsdøren til kiosken; hvis han siger *om i kiosken*, må han skulle bevæge sig omkring et eller andet for at nå frem til kiosken, fx et gadehjørne.

**Retningsadverbier:** *hen* (på legepladsen), *hjem* (og sove), *ind* (i stuen), *ned* (til bageren), *om* (bag busken), *op* (til Norge), *over* (til Sverige), *tilbage* (til jobbet), *ud* (og se)

Hvis Jeppe far siger *ned* i kiosken, giver det formodentlig udtryk for at han befinder sig højere end kiosken. Men det interessante er at han ikke nødvendigvis behøver at befinde sig på 4. sal. Brugen af *op/ned* er meget sjældent i modstrid med konkrete niveauforskelle, men niveauforskellen behøver på den anden side heller ikke være meget udtalt. Det er fx sådan at vi ofte bruger *op/ned* når vi refererer til færdsel ad en længere aflang strækning, fx en gade, men også en gang, korridor e.l. I de tilfælde refererer *op/ned* nok i lige så høj grad til et eller andet forløb mod et mål. I de tilfælde skaber vi selv et mere subjektivt 'op' og 'ned' på strækningen.

Men skal et mål opfattes som noget der er 'oppe', eller noget der er 'nede'? Vi har begge – billedlige – muligheder i sproget og vores verdensopfattelse. Vi kan synes at et mål er noget man arbejder sig 'op' imod – fx toppen af et bjerg. Men vi kan også synes at et mål er noget vi til sidst når 'ned' til – udløbet af en flod. Det er det der kan være på spil når den ene sprogbruger synes at Kongens Nytorv ligger 'oppe' set i forhold til Rådhuspladsen i København, mens den anden er dybt uenig og synes at Kongens Nytorv ligger 'nede'. De to metaforiske muligheder ses også i brugen af retningsadverbier ved tidsforløb, hvor fx *længere oppe/nede i tiden* kan referere til det samme, dvs.

til en bevægelse fra fx 1000-tallet til 2000-tallet.

Brugen af *op/ned* ved bevægelse og lokalisering i byrum er uhyre almindelig i dansk, fx når vi skal vise vej. Men denne brug er ikke nødvendigvis indlysende for ikke-dansktalende, der kan have svært ved at finde ud af om der med *op/ned* refereres til niveauforskel, et mere abstrakt målpunkt eller 'nord'/'syd' på et kort. Vanskeligheden kan også ligge i overhovedet at operere med et adverbium til at angive retning. Det er velkendt at retning i nogle sprog fortrinsvis udtrykkes i verbet. Det gælder fx fransk, hvor *op/ned* udtrykkes ved hjælp af verberne *monter* 'gå op(ad)' og *descendre* 'gå ned(ad)'.

### Det vanlige rum

Det er ikke altid vi har vænnet os til at bruge retningsadverbierne (og andre sproglige udtryk for rumlig orientering) på den helt samme måde. Jeppe far siger måske ikke *ned til tandlægen*, men *hen til tandlægen*, også selvom udgangspunktet er det samme. Variationen kan også være mere systematisk for en hel gruppe af sprogbrugere.

De fleste danskere er vant til at tænke på store byer som steder man bevæger sig *ind* til, dvs. som et centrum. Men i dialekterne har man eksempler på at store byer kan tænkes som steder man bevæger sig *ud* til. På Fyn har det således været almindeligt at sige *ud til Odense*, *ud til Assens* eller *ud til Svendborg* – og udtrykkene kan stadig høres og findes. I disse dialekttalende lokalsamfund har man måske tænkt på de pågældende byer

som steder som nok var store, men et andet forhold har haft større betydning, nemlig at det var steder hvor man ikke kom så tit og heller ikke følte sig hjemme. De blev derfor til en slags periferi, mens lokalsamfundet opretholdt positionen som centrum.

Dialekterne rummer netop en række eksempler på at kortene kan blandes lidt forskelligt inden for det danske sprogsamfund med hensyn til brugen af retningsadverbier. Et af de kort som vi kender godt, er *hen*. I moderne standarddansk kan *hen* ikke bruges når der overskrides en grænse, fx hvis man skal passere et stræde: Man kan ikke sige: *\*jeg skal hen på Hven* – det hedder: *jeg skal over på Hven*. Denne regel gælder imidlertid ikke altid i dialekterne. I *Ømålsordbogen* kan man således finde følgende eksempler under *hen*: *hen til Fåborg* (set fra Drejø) eller *der kom en fisker henne fra Hov* (på Jyllands østkyst, set fra Sejerø).

I standarddansk bruges *hen* normalt heller ikke ved geografiske lokaliteter, især ikke hvis de ligger forholdsvis langt væk. Det hedder ikke: *\*jeg skal hen til Brasilien/Seoul/København* – her må vi vælge det af de andre kort som vi synes passer bedst. Men også her er dialekternes regler mere rummelige. I Hårlev på Østsjælland kunne man sige *hen til Haslev*, og fra Magleby på Langeland har vi følgende eksempel: *han kom hen i Humble og blev skræddermester*.

I standarddansk siger vi normalt *ind i landet* når vi står ved kysten. Vi tænker på fastlandet som et centrum og kysten eller havet som periferi. Vi bruger altså igen centrum-periferi-

strukturen, ligesom når vi siger *ind til byen* – vi bruger det bare på et andet rumligt (og kulturelt) landskab. I *Ømålsordbogens* samlinger er der imidlertid belæg for at man i fiskersamfund har kunnet sige *op i landet*. Og at man ikke har følt sig kaldet til at sige *ind i landet*, er velbegrundet i sprogbrugernes livsform, for bøndernes fastland har naturligvis ikke været centrum for fiskerne. Man har med brugen af *op* i stedet taget udgangspunkt i den fysiske niveauforskelle.

**Ømålsordbogen** beskriver det sprog og den kultur, der hørte til det danske landbosamfund i tiden før industrialiseringen. Ordbogen omfatter en periode på 200 år, men med hovedvægten på tiden 1850-1920. Her levede over halvdelen af befolkningen på landet, og de fleste talte dialekt.

Under alle omstændigheder er det sikkert at *op* i det pågældende udtryk og i en lang række lignende dialektale eksempler ikke refererer til 'nord' på et landkort. Vi er i dag vant til at korttegningen og fugleperspektivet indgår som en vigtig del af spillereglerne ved brugen af retningsadverbierne, især når vi taler om geografiske lokaliteter. Vi møder korttegningen og fugleperspektivet tidligt og overalt, både i og uden for sproget. Det forholder sig imidlertid anderledes i de ældre traditionelle dialekter, hvor spillereglerne i højere grad er knyttet til en kategorisering af rummet i jordhøjde, ud fra de former og formationer man gør sig erfaringer

med her. Dette spil mellem jord- og fugleperspektiv i brugen af *op/ned* i de danske dialekter er tidligere blevet diskuteret i *Mål og Mæle*, i en artikel om retningsangivelser til søs (*Mål og Mæle* 2001, nr. 1).

Vores sprogligt kodede kategorisering af rummet og landskabet omkring os kan være meget forskellig, både mellem individer, mellem grupper i det samme sprogsamfund og mellem forskellige sprog (jf. tidligere artikler om rumlig orientering i *Mål og Mæle*, fx artiklen om et pakistansk bjergfolks orientering, 2000, nr. 2). De talrige undersøgelser af sproglig kodning af rumlig orientering i verdens sprog viser imidlertid også et fælles træk, nemlig at sprogbrugerne lægger sig fast på nogle enkle systemer eller grundprincipper til kategorisering af rummet, som kan anvendes hurtigt og effektivt i en i princippet uendelig række af specifikke ytringssituatio-

ner. De danske retningsadverbier udgør et af disse systemer.

Viften af kort i det danske spil om retningsadverbier er forholdsvis lille, og brugen af kortene er i allerhøjeste grad bestemt af generelle, fælles regler eller konventioner. Men eksemplerne fra dialekterne minder om at spillet med kortene også er dynamisk, og at der alligevel er en vis frihed til at sammensætte sine kort og spille dem på en ganske bestemt måde. Eksemplerne minder også om at de regler der gælder for spillet, er resultatet af en overenskomst baseret på folks praktiske brug af sproget, som afspejler en bestemt måde at opfatte rummet og verden på.

*Henrik Hovmark (f. 1966)*  
*ph.d., adjunkt ved Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet*

De rigtige stavemåder (jf. side 4): *linjeret, artilleri, dilettant, destilleret, filetere, billettere, epilepsi, pestilens, eskadrille, parallelle.*

# Man skal kan dansk

Af Karen Margrethe Pedersen

I *Mål og Mæle* 2009, nr. 1 er der en læser fra Ribe, der undrer sig over, at nogle mennesker siger *kan* i stedet for *kunne* i sætninger som *man skal kan dansk*. Er dette en nyskabelse, spørger han. Og hvordan går sådan noget til?

Som det fremgår af spørgsmål og svar i *Mål og Mæle*, er der tale om to typer konstruktioner, én uden at og én med at:

man skal kan dansk  
det er nødvendigt at kan dansk

Begge typer er velkendte inden for dialektforskningen. De er optegnet mere eller mindre tilfældigt rundt omkring i landet; de er beskrevet af Hans Veirup i tidsskriftet *Sprog og Kultur* (1965); de har for nylig været på en landsdækkende spørgeliste; og jeg har beskrevet dem i Afdeling for Dialektforsknings jubilæumsskrift, *Dialektforskning i 100 år* (2009).

Den landsdækkende spørgeliste havde form af acceptabilitetstest. Informanterne blev præsenteret for en række sætninger, og for hver sætning blev de spurgt, om de "kunne sige" sådan. Listen handlede om syntaks. Og typerne *skal kan* og *at kan* var re-præsenteret ved 30 sætninger, med forskellige kombinationer af modalverber og forskellige sætningskonstruktioner, fx:

vandet skal kan løbe fra  
når I er to, så må I nok kan klare det  
vi må skal dreje her  
hvis vi mister de penge, så vil det kan  
mærkes

jeg er ked af at må sige det  
han bestemmer sig nok til at vil  
komme  
det er kedeligt at skal op så tidligt  
hun skal i Snøde skole, det skal de jo  
for at kan få niende klasse

Informanternes svar gav et billede af typernes grammatik og af deres geografiske udbredelse.

## Grammatik

I begge typer har modalverbet en form, der lydligt er identisk med præsensformen. Men formen er ikke en finit form, det er en infinitiv form, en præsens infinitiv. Det fremgår klart af svarene på følgende sætning:

å skal tidligt op er det værste jeg ved

Denne sætning blev accepteret af flertallet af informanterne. Og her kan å *skal* kun tolkes som en infinitiv. Sætningen og *skal tidligt op er det værste jeg ved* med præsens *skal* er grammatisk umulig, mens *at skal tidligt op ...* med infinitiv er grammatisk mulig. Jf. den tilsvarende rigsdanske sætning *at skulle tidligt op er det værste jeg ved*.

Modalverberne har således to infinitivformer: en præsens infinitiv og en præteritum infinitiv, og begge former kan optræde både som nul-infinitiv (dvs. uden *at*) og som *at*-infinitiv:

vandet skal kan løbe fra  
 vandet skulle kunne løbe fra

det er hårdt at skal stå her  
 det var hårdt at skulle stå her

Som man kan se, har man præsens infinitiv efter styrende verbum i præsens og præteritum infinitiv efter styrende verbum i præteritum. Denne regel gælder dog ikke uindskrænket. Et mindretal af informanterne accepterede også sætninger som *vi valgte Peter til at skal kræve penge ind* og *han har lovet at vil komme*, hvor der er tidsmæssig forskydning mellem fortid *valgte* og *har lovet* og nutid/nutids fremtid *at skal* og *at vil*. Denne tidsforskydning er mulig ved fremtidsorienterede verber som *vælge* og *love*. Jævnfør, at man kan sige *han lovede at komme i morgen*.

Det er naturligvis også muligt at sige *vandet skal kunne løbe fra* og *det er hårdt at skulle stå her*, som man gør i normeret rigsmål. Men denne konstruktion er netop en rigsmålskonstruktion, og infinitiven er en rigsmålsinfinitiv. Den enkelte informant kan have variation mellem den normerede infinitiv (*vandet skal kunne løbe fra*) og den ikke-normerede infinitiv (*vandet skal kan løbe fra*), ligesom man kan have variation mellem alle mulige andre normerede

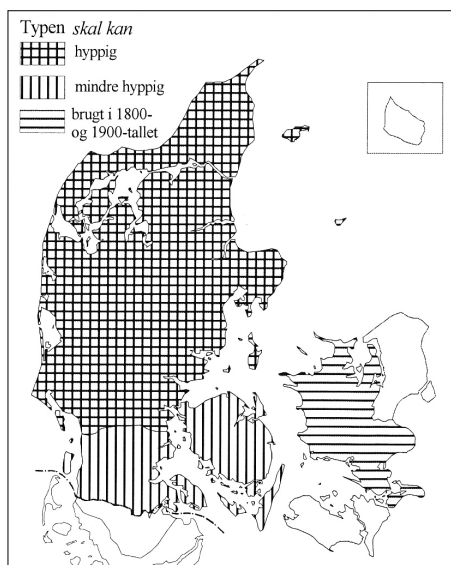
og ikke-normerede former – hvad enten de sidste er dialektale, regionale, sociolektale eller andet.

Det kan bemærkes, at der er sammenfald mellem præteritum infinitiv og rigsmålsinfinitiv, jævnfør: *vandet skulle kunne løbe fra* med præteritum infinitiv, og *vandet skulle kunne løbe fra* med rigsmålsinfinitiv.

### Geografisk udbredelse

Svarene på spørgelisten viste, at typen *skal kan* ikke har samme udbredelse som typen *at kan*.

I Nørrejylland, inklusive Århus, var typen *skal kan* fuldt ud acceptabel for næsten alle informanter. I Sønderjylland og på Fyn og Ærø blev typen derimod kun accepteret af et mindretal af informanterne. Og på Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm blev den forkastet af alle informanter. Typen har altså Nørrejylland som sit kerneområde. Den hører

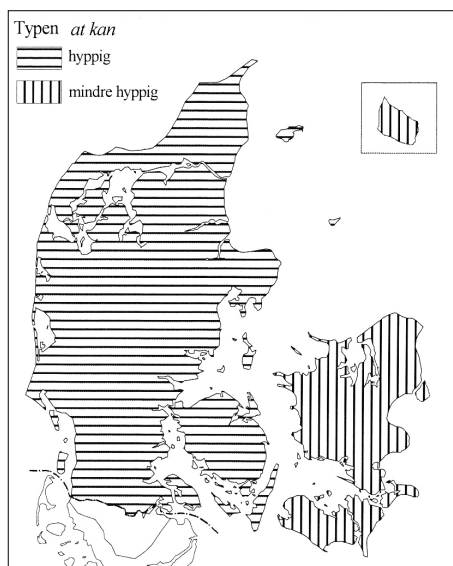




til nørrejysk regionalsprog, og den bruges også af en del højtuddannede nørrejyder.

Typen har tidligere været brugt på Sjælland og Møn. Der er eksempler fra Sjælland og Møn i skriftlige kilder fra 1800-tallet, i dialektoptegnelser fra 1930'erne og 1940'erne og i båndoptagelser fra 1960'erne og 1970'erne. Men nutidens sjællandske informanter ville ikke kendes ved den.

Typen *at kan* blev accepteret overalt i landet, inklusive København. Den er altså ikke specielt dialektal eller regional. Men frekvensen af accept varierede fra område til område og fra informant til informant. Vest for Storebælt var der høj frekvens af accept: Der var ingen informanter, der var totalt afvisende over for typen, og langt de fleste informanter accepterede næsten alle testsetninger. Øst for Storebælt var der lavere frekvens af accept: Enkelte



informanter var totalt afvisende, mens de øvrige informanter accepterede en større eller mindre del af sætningerne. Mest afvisende var de københavnske og bornholmske informanter. Men at typen bruges af københavnere, bekræftes af andet materiale, jf. Brink og Lund: *Dansk Rigsmål* (1975) s. 674 og korpus BySoc (med københavnske båndoptagelser fra 1980'erne).

Præsens infinitiv har altså større udbredelse som *at*-infinitiv end som *nul*-infinitiv, og der er informanter, der har præsens infinitiv som *at*-infinitiv, men ikke som *nul*-infinitiv. Hvordan det kan gå til, har jeg foreløbig ingen forklaring på.

### Alder

Jeg har tidligere undersøgt modalverbernes syntaks i tekster fra 1500-tallet. Her finder man eksempler på typen *at kan*, men ingen eksempler på typen *skal kan*. Det sidste kan dog meget vel være et tilfælde, for der er i det hele taget meget få eksempler på dobbelt modalverbum. Mine ældste eksempler på *skal kan* er fra begyndelsen af 1700-tallet. Det er muligt, at begge typer kan føres længere tilbage, hvis man leder i ældre tekster, men det er påfaldende, at typerne ikke nævnes i Brøndum Nielsen: *Gammeldansk Grammatik*, der dækker perioden 1100-1525.

Det kan bemærkes, at de gamle tekster har eksempler på præsens infinitiv efter styrende verbum i præteritum, fx: Anno 1614 ... *bleff vagten befalett ad skall ringe paa Vagt om afften klokken 9.* (Magistratsvedtægt for Ålborg. Jyske Samlinger 1. rk. 2.bd. s.

144). Ligesom i eksemplerne ovenfor (*tilbød... at kan..., har lovet at vil ...*) er der her tale om et fremtidsorienteret styrende verbum (*befale*).

### Oprindelse

"Hvordan går sådan noget til?" spørger *Mål og Mæles* læser.

Der er andre sprog, der har flere infinitivformer, fx latin (*vocare* 'at kalde', *vocavisse* 'at have kaldt'). Men i dansk er det kun modalverberne, der har tempusbøjning af infinitiv, og dette må hænge sammen med modalverbernes helt specielle historie – som præterito-præsensiske verber, dvs. tilhørende en særlig gruppe verber, hvis præsensform er en oprindelig præteritumsform – og deres helt specielle former. Men så længe vi ikke ved, *hvornår* præsens infinitiv er dannet, er det vanskeligt at svare på, *hvordan* denne bøjningsform er dannet, for svaret må afhænge af, hvordan sprogsystemet så ud på det pågældende tidspunkt. Jeg vil derfor ikke forsøge at give et svar her.

### Modalverbet *måtte*

Som en sidste lille krølle på historien skal det nævnes, at modalverbet *måtte* kan have formen *må* som eneste infinitivform. Den gamle infini-

tivform var *mughe*, svarende til den gamle præsens pluralis-form. Men *mughe* gik af brug i løbet af 1500-tallet og blev erstattet af *må* (*ma*, *maa*), både som infinitivform og som præsens pluralis-form. Verbet adskilte sig således fra de øvrige modalverber, hvor infinitiv (*skulle*, *kunne*, *ville*) lydligt faldt sammen med præteritum (*skulde*, *kunde*, *vilde*). I 1600-tallet dannede man en ny infinitivform *måtte*, der svarede til præteritum *måtte*, og verbet *måtte* kom derved på linje med de øvrige modalverber. Men der er stadig dialekter, hvor infinitiv *måtte* ikke har erstattet *må*.

Infinitivformen *må* bruges altså ikke kun som præsens infinitiv (jf. ovenfor), men den forekommer stedvis som eneste infinitivform. Det viser sig i en sætning som *der plejede vi at må gå*, hvor *må* ikke kan være en præsens infinitiv. Denne sætning var med på spørgelisten, og den blev accepteret af en del af de jyske og fynske informanter.

Jysk og fynsk har her bevaret en 1500-tals-form.

*Karen Margrethe Pedersen (f. 1944)*  
lektor, Afdeling for Dialektforskning,  
Nordisk Forskningsinstitut, Københavns  
Universitet

# Det korte af det lange

Af Søren Brandt

Når man skriver sprogrubrikker om sine værtshusoplevelser, kan det jo have visse konsekvenser, for eksempel at Klaus og Bolette og Ole en dag på mit stamværtshus stillede det krav til mig at jeg skulle oplyse dem om, hvad *en lille én* hedder i flertal. De ville ikke stille sig tilfreds med mit forslag om at det er et af de udtryk der ikke kan sættes i flertal, for som Ole sagde: Når jeg bestemmer mig til at en Gammel Dansk hedder *en lille én*, og jeg kan *mene og tænke* at jeg vil bestille fire af dem, så må det også være muligt for mig at *sige* det. "Jamen, så gør det", foreslog jeg konstruktivt, og det gjorde han: "Jørgen, må vi få fire små nogen!"

Dér var så svaret på spørgsmålet, bortset fra at sproglige pedanter nok ville insistere på stavemåden *fire små nogle*; men det er jo rigtigt at vi føler udtrykket en smule akavet, og det skyldes at *en lille én* repræsenterer en meget speciel type af navneled. Et normalt dansk navneled indeholder som minimum et *kerneled* og i reglen også et *bestemmerled*, eventuelt tillige forskellige slags *beskriverled*, f.eks.: "et (best.) rødt (beskr.) hus (kerne)". I ord med bestemthedsendelse opfatter vi den som bestemmerled: "hus (kerne) -et (best.)".

Selv om kerneleddet, som navnet antyder, er det centrale i navneleddet, kan det dog udelades; men

normalt kun hvis dets indhold er underforstået. Da det blev min tur til at give en omgang, bad jeg om "Fire Tuborg, tre kolde og én fra hylden" (jeg bryder mig ikke om koldt øl), og her ville ingen vel falde på at sige "tre kolde nogle". Hvis der derimod kun skulle bestilles én, kunne jeg enten have sagt "en kold én" eller bare "en kold". De to udtryk betyder det samme; men i det første er bestemmerleddet så at sige *kopieret* hen på kerneleddets plads.

Sådanne *navneled med kopieret bestemmerled* træffes mig bekendt kun i forbindelse med bestemmerordene *en(hver)*, *et(hvert)*, *nogen*, *noget*, *nogle*, og eksempler med *enhver*, *ethvert* og mærkeligt nok også *nogen* synes sjældent forekommende: Sætningen "Vi har en formand, og vi vil ikke have nogen anden nogen" er vel ikke helt umulig, eller er den? I hvert fald ser det ud til at konstruktionen kun findes med netop de nævnte syv bestemmerord, og det indholdsmejsigt valgte udtryk *fire små nogle* forekommer derfor udtryksmæssigt usædvanligt.

Et usædvanligt udtryk af en lidt anden slags stod i *Information* 27.7.91 (s.7, sp.1), hvor LO-formand Finn Thorgrimson siger "Når forbundsformænd som Georg Poulsen, Hardy Hansen og Jørgen Eiberg udtaler sig,

skal de tage hensyn til deres eget bagland. Jeg skal tage hensyn til deres alles bagland". Det er udtrykket "deres alles bagland" der her falder noget i ørerne, selv om der igen ikke er nogen væsentlig *bedre* eller *rigtigere* konstruktion. Man kunne naturligvis omskrive til "alle deres baglande", men det er logisk set en anden konstruktion som man kunne symbolisere "Alle (X's bagland)", mens det der blev sagt kunne symboliseres "(Alle X)'s bagland". Det er tydeligvis heller ikke muligt at sige "de alles bagland" eller "dem alles bagland".

Hvis man bedriver regulerende eller *normativ* grammatik, er livet ikke så vanskeligt. I så fald kan man bare fastslå som regel 118 at udtryk som *en lille én* må ikke sættes i flertal, og som regel 286 at udtryk som *de alle* må ikke sættes i genitiv. Hvis man derimod foretrækker at beskæftige sig med beskrivende eller *deskriptiv* grammatik, stiller tingene sig lidt anderledes. Ikke så meget fordi der skal stå "forekommer sjældent" i stedet for "må ikke forekomme" i regel 118 og 286; men fordi denne formulering naturligt leder til spørgsmålet "Hvorfor ikke?" – og det kan jeg ikke svare på.

Omvendt er der en god forklaring på at man typisk griner af udtryk som "en kort lang snor"; de er nemlig selvmodsigende. Ikke desto mindre kan de dog bruges i praksis, f.eks. når jeg har bedt om et langt stykke snor; hvis jeg så får et stykke snor der ikke er langt nok efter min smag, kan jeg uden at modsige mig selv kritisere leverandøren med ordene "Det var sgu en kort lang snor, du kommer med". En beslægtet type udtryk forekommer i *Information* 6.9.91 (s.4, sp.1) hvor Michael Seidelin rapporterer fra Bruxelles: "Det fremgår af en kort ti sider lang rapport fra EF-kommissionen", hvor udtrykket formelt set er uangribeligt, fordi *kort* og *lang* ikke er sideordnet; men hvor man alligevel studser lidt over det.

Søren Brandt (f. 1939)

Søren Brandts sprogrubrik blev bragt første gang i Weekendavisen d. 22. november 1991. I løbet af 2009 bringer Mål og Mæle i alt fire af Søren Brandts sprogrubrikker fra Weekendavisen. Rubrikkerne bliver bragt med forfatterens tilladelse og for at fejre, at han i år fylder 70.

# Nordisk sprogsamarbejde – sker der noget?

Af Jørn Lund

Det nordiske sprogsamarbejde har rødder langt tilbage i tiden; allerede Rasmus Kristian Rask (1787-1832) tænkte nordisk, da han i 1826 udgav en retskrivningslære "med Hensyn til Stamsproget (dvs. oldislandsk) og Nabosproget (dvs. svensk)", og en egentlig sproglig skandinavisme spirede frem i 1840'erne. Litteraten og sprogmanden N. M. Petersen (1791-1862) fandt det nødvendigt, at de nordiske sprog stod sammen for at modvirke presset fra tysk. I afhandlingen "Den nordiske oldtids betydning for nutiden" (bemærk de små bogstaver i navneordene) peger han ligefrem på behovet for at udvikle et fælles skandinavisk skriftsprog.

Denne tanke var foregrebet allerede i 1761 i Jens Schielderup Sneedorffs (1724-1764) tidsskrift *Den patriotiske Tilskuere*, hvori forfatteren skriver, at han kunne ønske sig "til de nordiske Nationers Ære, at vi kunde finde saadant et Middel til at forene det Danske og Svenske Sprog, at Indbyggere i de tre Riger udgiorde kuns et Selskab i Henseende til Videnskaberne." Her er drivkraften ikke bekymring for tysk indflydelse, men ønsket om at styrke nordisk gennemslagskraft inden for videnskaberne.

I 1869 mødtes 17 nordiske sprogfolk, litterater og pædagoger i Stockholm med henblik på at finde frem

til fælles retningslinjer inden for retskrivningen. Det eksisterende skriftbillede gjorde forskellene mellem på den ene side dansk-norsk og på den anden side svensk større, end der var grund til; svensk har eksempelvis ä og ö, hvor norsk og dansk har æ og ø. Man ønskede også at etablere fælles normer for gengivelse af fremmedord, og man var tydeligvis inspireret af den Rask-N.M. Petersenske retskrivning, ifølge hvilken navneord skulle skrives med lille bogstav, aa erstattes af å, stumme bogstaver undgås m.v.

Baggrunden for mødet var bl.a. en vis opblussen af følelserne for det nordiske fællesskab, fremkaldt ikke mindst af bekymringen for en tysk dominans i området; også kulturelt var jorden gødet, bl.a. af romantikkens forkærlighed for det nordiske stof. Men der lå nok også et økonomisk motiv bag i hvert fald repræsentationen af en så prominent forfatter som Henrik Ibsen; der eksisterede i sidste halvdel af 1800-tallet og et stykke ind i 1900-tallet et skandinavisk litterært kredsløb. De store norske og svenske forfattere blev læst i Danmark, og de danske forfattere havde et stort publikum i Norge og Sverige. Etableringen af et (eller flere) særnorske skriftsprog kunne være en trussel mod dette marked,

og hvis svensk for et dansk-norsk øje kom til at se lidt mindre fremmed ud, kunne det også øge markedet for den skandinaviske litteratur.

Mødets vedtagelser slog ikke afgørende igennem i Norden; i Danmark gik man først over til små bogstaver i navneord i 1948, og en mere fonetisk stavning af fremmedord er først og fremmest slået an i norsk.

### Nordiske netværk

Forskere inden for mange forskellige områder har siden 1840'erne holdt regelmæssige møder om faglige emner. Det gælder bl.a. naturforskerne, der dannede et skandinavisk netværk allerede i 1839. H.C. Ørsted (1777-1851) var ivrig nordist, og hans interesser omfattede også humaniora og sprog. Han var modstander af, at mange nordmænd ville etablere et særnorsk skriftsprog; efter hans mening var integration bedre end differentiering inden for det nordiske sprogområde.

Nordiske netværk bredte sig i 1900-tallet til flere samfundsområder; eksempelvis har mange faglige organisationer årlige møder og regelmæssige udvekslinger. Skolen har i de første to tredjedele af 1900-tallet lagt vægt på det nordiske stof, og svensk indgik med vægt i danskundervisningen; norsk opfattedes længe som en slags variant af dansk. Helt op i 1930'erne havde gymnasieelever oldnordisk som en del af deres danskpensum.

Særlig vægt blev der lagt på det nordiske, da Tyskland igen udgjorde en trussel mod nordisk suverænitet. I 1941 dannedes "Dansk Forening til Nordisk Sprogrøgt", en forening, som

1942-1951 udgav tidsskriftet *Vort nordiske modersmål*. Mere kreativt kunne juraprofessoren og forfatteren Sven Clausen (1893-1961) dyrke sit nordiske engagement i *Årbog for nordisk målstræv*, der udkom 1938-1947. Han havde den opfattelse, at de tre centralnordiske sprog var i færd med at fjerne sig mere og mere fra hinanden, samtidig med at påvirkningen sydfra tog til. Han var ikke nogen fanatisk modstander af fremmedord i dansk, han var først og fremmest pro-nordisk og anti-tysk. Årbøgerne er fulde af humor, veloplagthed og opfindsomme forslag. Der er også oplysende lister om, hvilke danske gloser der har modsvarigheder i de øvrige nordiske sprog, og hvilke gloser der er separatismen, hvilket vil sige, at de kun findes i ét af de nordiske sprog. *Rød* er fx fællesnordisk, *bange* er det ikke. Af samme grund er *byrd* bedre end *afstamning*, *fatte* bedre end *begribe*, *syssel* bedre end *beskæftigelse*, *vrive* bedre end *dreje* osv.

Man kan også i dag vise hensyn til de andre skandinaver ved at vælge synonymer og faste vendinger, der er forståelige for alle. Man kan erstatte *kun* og *endast* med *bare*/*bara*, man kan som dansk og norsk holde sig fra udtrykket *på torsdag*, som for en dansker betyder 'næste torsdag', men for en nordmand almindeligvis 'i torsdags'. Man kan som dansker styre uden om ordet *babysitter*, der for en svensker er en 'skråstol til babyer'; på svensk hedder en babysitter en *barnvakt*. Man kan *slappe af* i stedet for at *tage det roligt*; sidstnævnte ord har en anden betydning ('morsom') på svensk. I det hele taget er glose-

fællesskabet mellem dansk og norsk (især bokmål) større end mellem dansk og svensk.

Som det ses af årstallene, tabte sprogforeningerne pusten mindre end ti år efter Tysklands kapitulation. Man kan få et levende indtryk af tidens sproglige problemstillinger i Henrik Galberg Jacobsens bog *Sprog-røgt i Danmark i 1930'erne og 1940'erne* (Dansk Sprognævns Skrifter 6, 1973).

### Nordiske sprognævn

Til gengæld kom det praktiske sprogsamarbejde i faste institutionelle rammer efter 2. Verdenskrig, da de nordiske sprognævn i begyndelsen af 1950'erne var etableret. 1930'erne og 2. Verdenskrig havde skabt en stærk pro-nordisk bevægelse herhjemme og også i Norge og Sverige. Igen var det truslen fra Tyskland, der var baggrunden for, at man var rykket tættere sammen.

Der har været afholdt regelmæssige, oftest årlige møder mellem de nordiske sprognævn siden 1950'erne, og i 1978 besluttede nævnene at anbefale, at der oprettedes en institution, som skulle tage vare på det nordiske sprogsamarbejde og nabo-sprogsforståelsen, et *Nordisk Sprogsekretariat*. Sekretariatet blev meget overraskende nedlagt af Nordisk Ministerråd i 1996; for beskedne midler havde få personer ydet en bemærkelsesværdig indsats på området, og ingen forstod, at sekretariatet skulle nedlægges. Problemet bunder bl.a. i, at medarbejderne i Nordisk Ministerråd kommer og går; mange af lederne vil kvalificere sig på vej til gode embeder i deres hjemlande og skal inden

da demonstrere handlekraft; det har gennem årene givet sig de besynderligste udslag, jf. nedenfor.

### Nordiske sprogråd

Indlæggene på de årlige sprog-møder har siden 1970 afspejlet sig i årsskriftet *Sprog i Norden*; mellem 1959 og 1969 rapporteredes aktiviteterne i skriftet *Nordiske sprogproblemer*. *Sprog i Norden* rummer også en oversigt over bøger og artikler om relevante sproglige emner fra alle de nordiske lande. Man har interesseret sig for sproget i skolen og i medierne, for orddannelse, for fremmedord, for sprogforståelse, for sted- og personnavne, kort sagt en lang række emner af filologisk og samfundsmæssig interesse. I de senere år har ét emne været særlig påtrængende: Indflydelsen fra engelsk og de strategier, der kan tages i anvendelse i den forbindelse. Ordet sprogpolitik, som var yderst sjældent indtil midten af 1980'erne, er blevet centralt, også i nordiske sammenhænge.

De nordiske sprogråd henhører under Nordisk Ministerråd. Ministerrådet ændrer jævnlig navnet på sit sproglige rådgivningsorgan. Det har inden for de seneste 20 år heddet *Nordisk Sprogråd* (1997-2003), i nogle år med en såkaldt *Sprogpolitisk Referencegruppe*, siden hen *Nordens Sprogråd* og nu (siden 2008): *Ekspertgruppen under Nordens Sprogråd*. Rådet støtter forskning, konferencer og andre aktiviteter. Medlemmerne udpeges nationalt, og i de senere år har støtten formet sig som politisk udmeldte puljer til bestemte områder, i 2010 eksempelvis børn og unges



nabosprogsforståelse og opfølgningen af *Den Nordiske Sprogdeklaration*. En stor del af arbejdet består i at hindre lederne i Nordisk Ministerråds Sekretariat i at forårsage flere skader end dem, der allerede er sket. Eksempelvis har man reduceret repræsentationen fra to til ét medlem fra hvert land i Ekspertgruppen, og man var på vej til kun at give de selvstyrende områder observatørstatus. Dette sidste fik Nordens Sprogråd hindret, men ikke det første, bortset fra at Finland har to repræsentanter pga. de to officielle sprog; Norge med to officielle skriftsprog og adskillige ikke-autoriserede har imidlertid kun ét medlem. Fordelen ved at være to er indlysende; selv om man er kyndig inden for de nordiske sprog og deres udvikling, er man ikke nødvendigvis ekspert i andetsprogsundervisning og de sproglige opgaver, der knytter sig til den kendsgerning, at i hvert fald de tre centralskandinaviske lande de seneste årtier har haft en indvandring, der har ændret sprogsituationen.

Nordens Sprogråd har fået gennemført vigtige forskningsprojekter om nabosprogsforståelse og engelsk påvirkning af de nordiske sprog. I det hele taget er der sket en stigende og glædelig videnskabeliggørelse af det nordiske sprogsamarbejde i de senere år, og som opfølgning af *Den Nordiske Sprogdeklaration* har man 2009 i sprognævnets regi kunnet opslå en stilling som nordisk sprogkoordinator.

### Den nordiske sprogdeklaration

Vedtagelsen af *Den Nordiske Sprogdeklaration* i 2006 er den vigtigste begivenhed i de 35 år, jeg har været aktiv

i nordisk sprogsamarbejde. Deklarationen har som mål

- **At** alle nordboere kan læse og skrive det eller de sprog, der fungerer som samfundsbærende i det område, hvor de bor.
- **At** alle nordboere kan kommunikere med hinanden, først og fremmest på et skandinavisk sprog.
- **At** alle nordboere har grundlæggende kundskaber om sproglige rettigheder i Norden og om sprogsituationen i Norden.
- **At** alle nordboere har meget gode kundskaber i mindst et sprog med international rækkevidde og gode kundskaber i yderligere et fremmedsprog.
- **At** alle nordboere har almene kundskaber om, hvad sproget er, og hvordan det fungerer.

Efter denne opstilling tilføjes det: "Disse mål kan kun nås, hvis alle nordboere udviser tolerance over for den sproglige variation og mangfoldighed, både mellem og inden for sprogene." Som modtræk til domænetab for de nordiske sprog peges der på

- **At** såvel Nordens samfundsbærende sprog som engelsk bør kunne anvendes som videnskabelige sprog.
- **At** formidling af videnskabelige resultater på Nordens samfundsbærende sprog bør være meriterende.
- **At** undervisningen i videnskabeligt fagsprog, især det skriftlige, bør tilbydes på både engelsk og på Nordens samfundsbærende sprog.

- **At universiteter og andre videnskabelige institutioner vil udvikle langsigtede strategier for sprogvalg, parallelsproglighed, sprogundervisning og oversættelsesstøtte inden for deres virkefelter**
- **At nordiske terminologiorganer kan fortsætte koordineringen af terminologien inden for nye områder.**
- **At virksomheder og arbejdsmarkedsorganisationer bør opfordres til at udvikle strategier for parallelsproglighed.**

### **Nabosprogsforståelse**

Den nordiske sprogdeklaration slår fast, at det skandinaviske sprogfællesskab skal videreføres – og det er virkelig sidste øjeblik. Tidspresset i skolernes modersmålsfag og fokuseringen på globalisering har truet nabosprogsundervisningen på livet, og skandinaviske sprog er svækket både i Finland og Island. Færøerne er bedst til skandinaviske sprog, islandsk er for færingerne inden for rækkevidde – og engelskkundskaberne er de bedste i Norden. Særlig dårligt går det mellem dansk og svensk, og dansk talesprog er en prøvelse for mange finlændere. Undervisningen i norsk og svensk har været en del af det faglige repertoire i faget dansk langt tilbage i tiden, allerede længe før Helsingforsaftalen fra 1952 mellem de nordiske lande fastslog, at der skulle gives nabosprogsundervisning.

Nedtoningen af nabosprogsundervisningen kan følges på alle niveauer: i skolen, i læreruddannelsen og på universiteterne, hvor antallet af nordiske lektorer er faldet dramatisk.

Til gengæld står de nordiske kursusgårde Schæffergården, Lysebu Voksenåsen og Hanaholmen for en lang række ugelange kursusforløb, navnlig for lærerstuderende og grundskolelærere, men det er trods alt et mindretal, der kommer på kursus. Censorer ved lærereksamen kan berette, at man før et eksamensforløb kan høre bemærkninger som "vi er vel enige om at springe norsk og svensk over?"

Alt dette skyldes ikke negative holdninger til nabosprogsundervisningen, men emnetrængsel inden for faget dansk. Faget har åbnet sig over for så mange udtryksformer, at det kan være svært at nå det hele inden for et fag, der i sig selv er blevet ramt på timetallet, ikke mindst i gymnasiet og i læreruddannelsen.

### **Det udvidede Norden-begreb**

En trussel mod den skandinaviske sprogforståelse er den kendsgerning, at finnerne i stigende grad lægger pres på mødearrangører for enten at få etableret tolkning til og fra finsk eller at få omlagt mødesproget til engelsk, et ønske, som i realiteten bakkes op af Nordisk Ministerråds sekretariat. Presset er ikke blevet mindre af, at de baltiske lande er blevet inddraget i det nordiske samarbejde, bl.a. i de såkaldte Nordplusstøtteordninger. Det er efter min mening en dårlig idé, landene er gode naboer, men ikke en del af det nordiske fællesskab, som er etableret ud fra tre ikke altid sammenfaldende kriterier:

*Det historiske kriterium:* Der er særlige historiske bånd mellem Sverige

og Finland og mellem Danmark, Norge, Island, Færøerne og Grønland. *Det geografiske kriterium:* Landene og de selvstyrende områder ligger omkring Atlanten og Østersøen.

*Det sproglige kriterium:* Dansk, norsk og svensk er indbyrdes forståelige, og islandsk og færøsk har samme rod.

Finlands tilknytning er i stigende grad alene knyttet til to af kriterierne: det geografiske og det historiske. Beherskelsen af svensk sprog i Finland er svækket og vigende. De baltiske lande opfylder kun delvis et af kriterierne, nemlig det geografiske. Men både historisk, kulturelt og for danskere også geografisk er Tyskland tættere på end de baltiske lande. At inddrage dem i det nordiske samarbejde kan se sympatisk ud, det må politikerne jo have syntes, men sprogligt vil det skabe endnu større kommunikationsproblemer, og risikoen for, at vi alle mødes på dårligt engelsk i stedet for på vores egen hjemmebane, er betydelig.

### **Sprogpolitik i Norden**

De nordiske sprogsamfund er meget forskellige. Island har århundreders tradition for sprogprotektionistiske foranstaltninger, idet man søger at bevare det fra middelalderen overleverede stof af ord og rødder og erstatte fremmede nyord med selvfabrikerede nyord på basis af det eksisterende materiale. På Færøerne er man inspireret af islandsk og nynorsk orddannelse.

Norsk er ligesom dansk og svensk stærkt påvirket af engelsk, og der er i 2009 gennemført en lovgivning

til sikring af norsk og svensk sprog; i Island, Finland og på Færøerne og Grønland har man også villet styrke modersmålet gennem bindende bestemmelser. I Danmark har Folketinget endnu ikke taget stilling til Sprogudvalgets rapport fra 2008, *Sprog til tiden*, eller regeringens opfølgningspapir.

Den påvirkning, de nordiske lande og selvstyrende områder udsættes for netop nu, er den samme. Den sprogsociologiske baggrund er forskellig, men der er i nordisk sprogpolitik enighed om ikke så lidt:

*Vi er enige om alles ret til sprog, ens eget modersmål og gerne to andre.*

*Vi er enige om at ønske de nuværende nordiske hovedsprog fastholdt som hovedsprog – i respekt for andre sprog i samfundet.*

*Vi er enige om, at nabosprogsundervisningen skal styrkes.*

*Vi er enige om, at domænetab er en alvorligere trussel mod de nordiske sprog end importord.*

*Vi ønsker arbejdet med sprog i skole og på videregående uddannelser styrket.*

*Vi vil styrke læsning og værdsætter litteraturen som alternativ kilde til sprogfornyelse.*

*Vi vil styrke kendskabet til andre sprog end vort eget sprog og engelsk.*

*Vi værdsætter også de gode oversættelser, som giver os adgang til fiktion*

*og fagsprog, vi ellers ikke kunne have glæde af, og som sikrer, at vi ikke lukker os alene om vores egne kulturer.*

*Vi ser det som en konsekvens af alles ret til sprog, at tegnsprogene sikres retigheder inden for vort sprogområde.*

*Vi respekterer globaliseringens konsekvenser for erhvervsliv og uddannelse, men påpeger værdien af parallelsproglighed og udvikling af nationalsproglig fagterminologi – også af hensyn til folkeoplysning og demokrati.*

*Vi ønsker klar og korrekt offentlig kommunikation.*

*Vi finder det indlysende, at globalisering kræver penge til sprog, både i den offentlige og private sektor.*

### **Næste skridt**

Der bliver nok at se til, når Danmark i 2010 overtager formandskabet for Nordens Sprogråd. Opfølgningen på sprogdeklarationen har høj prioritet, ikke mindst fordi den tilsyneladende bliver modarbejdet af Videnskabsministeriet, stedvis også på universiteter og højere læreanstalter. Det vil Ekspertgruppen se nærmere på. Også nabosprogsundervisning vil have høj prioritet, ikke mindst i læreruddannelserne. Der er en vis optimisme at spore efter et meget vellykket og intensivt kursus i nabosprogsundervisning for 60 lærere og læreruddannere i 2008/2009, afholdt på de nordiske kursusgårde Lysebu ved Oslo, Schæfergården ved København og Hanaholmen ved Helsingfors. Entusiasmen var stor, udbyttet ligeledes, og der

er som følge heraf sat penge af til et kursus også i 2010. Det kunne også være nyttigt at se nærmere på vilkårene for nordboere med anden etnisk baggrund.

Skal jeg i den 11. time pege på de akutte behov for at styrke sprogene i Norden og den nordiske sprogforståelse, vil jeg fremsætte flg. anbefalinger:

*Tag konsekvensen af anbefalingerne i Den Nordiske Sprogdeklaration. Det koster penge, men pengene er givet godt ud. Globalisering kræver penge til sprog.*

*Styrk nabosprogsundervisningen ved at kræve repræsentation af nordiske tekster og nordiske emner i eksamensspørgsmålene.*

*Udbyd nabosprogs- og sprogpilotkurser for gymnasie- og seminarielærerne.*

*Indret universitetslovgivningen, så den sikrer undervisning på nordiske sprog og udvikling af en nationalsproglig fagterminologi. Foretag en årlig kontrol, og udarbejd en tilstandsrapport.*

*Opret sprogcentre på alle universiteter.*

*Fasthold den fremmedsproglige diversitet, så vi ikke ender med kun at beherske vort eget sprog og engelsk.*

### **Til en højvelbåren herre**

Ludvig Holberg (1684-1754) skrev (på latin) i sit første brev til en højvelbåren herre i 1728 på baggrund af sine mange iagttagelser i de europæiske lande følgende:

"Uvidenhed om nordiske Forhold har jeg fundet hos de mest oplyste Folkeslag, Italienerne, Franskmændene og Englænderne. I Paris erklærede en Præst raat og brutalt at de nordiske Folk ikke blev døbt. En Højesterets-sagfører i samme By spurgte mig om den nemmeste Vej til Danmark ikke gik igennem Tyrkiet. En anden spurgte mig om man nødvendigvis skulde indskibe sig i Marseille naar man skulde til Norge. I Rom hævdede en ung Piemonteser i fuldt Alvor at jeg ikke kunde være Nordmand. Han havde nemlig læst i en Rejsebeskrivelse som han havde hjemme, at Nordmændene var vanskabte, at de havde Svineøjne og at deres Munde gik fra Øre til Øre. Disse Folkeslag interesserer sig kun for deres eget og er ganske ligeglade med alt hvad der ligger uden for deres egne Landegrænser. Hos os er det lige modsat. Vi interesserer os ikke for det hjemlige, men gaar vældigt op i alt hvad der er udenlandsk. De dyrker ivrigt deres egne Sprog og kender intet til fremmede Tungemaal; vi lærer fremmede Sprog og interesserer os ikke for vores eget. Naar en Englænder vil se

sig om, rejser han først England igennem, før han besøger de oversøiske Lande; vi andre giver Pokker i vores Hjemland og flyver og farer i vores Ungdom til fremmede Lande. Begge Dele er forkerte, men det første dog undskyldeligt."

I nordisk sprogpolitik må vi med Holberg slå ind på den gyldne middelvej: Vi skal beherske sprog med længere rækkevidde end vort eget, men vi skal hverken forarme os kulturelt eller intellektuelt ved at fravælge modersmålet. Vi skal udnytte, at den sproglige hjemmehane let og hurtigt kan udvide sig til at omfatte ca. 20 mio., hvis vi bliver fortrolige med de skandinaviske nabosprog. Nu venter vi på, at dette vil blive forstået af den højvelbårne herre i Videnskabsministeriet, som har forpligtet sig over for Den Nordiske Sprogdeklaration, men ikke har taget konsekvensen af det.

*Jørn Lund (f. 1946)  
direktør for Det Danske Sprog- og  
Litteraturselskab*

# Ja til sprog – men glem ikke relevansbroen!

Af Claus Adam Jarløv

Vi har hørt det før: Engelsk har fået overtaget i det danske sproglandskab. Tysk, fransk og spansk lever en hensygnende tilværelse. Aftenskolenes kataloger bugner ikke længere med tilbud om sprogkurser. Translatører og sproglærere er bekymrede – for globaliseringen og måske også for deres levebrød.

## Relevansbroen

"Vi skal have flere sprog!" "Uden sprog, ingen globalisering!" De færreste vil vist være uenige heri. Der undervises da også både i fransk, tysk og spansk i gymnasiet. Mange elever synes ligefrem at det er sjovt at lære sprog. Men sproget skal give mening for at det faktisk bliver brugt.

I skolen lærer mange elever sprog fordi de har fået at vide det er en god idé, giver en god karakter, eller fordi de dermed kan få adgang til et bestemt studium. Men der mangler en forbindelse mellem sproget og det sproget skal bruges til: Vi kunne kalde det *relevansbroen*.

Derfor kan mange elever, trods flere års undervisning med pæne karakterer, ikke bruge deres sprogkundskaber til ret meget efter endt skolegang. Sproget fordamper.

## Engelsk

En undtagelse er engelsk. Dette sprog er blevet berømmet og ud-

skældt for at være altdominerende. Berømmet fordi det er så vældig praktisk i en lang række sammenhænge. Berygtet fordi det kan opfattes som en trussel mod andre sprog, også mod vores forskellige modersmål. Debatten har kørt i mange år uden rigtig at komme ud af stedet: Som en orm i et æble æder engelsk sig ind på vores egne sprog. Der tales om domænetab og kulturkrise. Vi paralyseres.

Vi fokuserer måske mere på ængsteligheden end på fantastisk sproglig diversitet, det danske sprogs dynamiske udvikling i med- og modspil med andre sprog, nye forretningsområder, kontrakter og projekter der lykkes i kraft af sproglig kompetence og kulturel indsigt.

På lidt længere sigt bliver engelsk ikke længere et "fremmedsprog", men et stedse mere globalt sprog med en masse lokale varianter. Engelsk har tag i sine brugere fordi sproget umiddelbart skal bruges og bliver brugt. Efterhånden også i Spanien, Frankrig og Tyskland. Engelsk gør kommunikation mulig på tværs af mange landegrænser. Kan man ikke engelsk, må man blive hjemme i den sproglige landsby. Derfor er gode engelskkundskaber også udtryk for magt, elite og prestige, ikke mindst hos dem der føler sig hægtet af fordi de ikke mestrer engelsk.

## Relevans skabes på mange måder

At lære spansk, tysk og fransk så det holder i længden, er båret af at brugeren har en akut oplevelse af glæde, udvikling og ikke mindst nødvendighed. I modsætning til engelsk er oplevelsen af praktisk relevans i forbindelse med andre sprog ikke rigtig til stede. Den skal skabes!

Sporten er et eksempel herpå. Vi har fået en tennisstjerne som nok skal lokke mange mennesker tilbage til ketsjer, serv og stopbolde. Broen mellem succes og det at spille tennis er der i hvert fald. Alle tiders danske tennisstjerne er ikke bare dygtig til at spille tennis – hun kommunikerer på et engelsk som giver indtryk af 19-årig naturlighed og ægthed. Det bliver der lagt mærke til. Hun er nu en etableret mediedarling med en stor folkelig gennemslagskraft over hele verden. Miss Sunshine. Og så endda også på polsk!

Hvis vi vil være tennisstjerner, skal vi helst også være gode til engelsk. Hvis vi vil forstå teksterne i rockmusikken, de talrige soaps, computerspillene, skal vi være gode til engelsk. Hvis vi vil gøre os bemærket internationalt inden for forskning, uddannelse eller i erhvervslivet, skal vi mestre engelsk på et højt niveau. Vi kommunikerer på dansk i landsbyen, men på engelsk uden for. Ikke altid særlig godt. Det er i sig selv en stor udfordring.

Faktum er at engelsk har forbindelse til vores dagligdag og vores omverden som intet andet sprog. Der er ingen vej udenom: Engelsk er kommet for at blive. Det behøver ikke at

være på andre sprogs bekostning. Men samfundet og ikke mindst erhvervslivet skal bidrage til at det er umagen værd at lære andre sprog.

Skal man fx udstationeres i Spanien, vil der være en direkte forbindelse mellem det at kommunikere på spansk og ens tilværelse i landet. Relevansbroen står der i al sin pragt – her er der alle muligheder for at man kan tilegne sig sproget, forstå kulturen og indgå i sociale situationer på spansk. Man skal ville, man skal have mulighed for det, fordi det er nødvendigt. Her og nu.

## Öresundsbron

Glemmer vi relevansbroen, glemmer vi sproget. Det er ikke nok at det er sjovt, eller at vi får at vide at det er vigtigt – det skal bruges og opleves. Sproglærere og translatører græder før andre: For dem er der en kobling mellem deres profession og sproget. De er af gode grunde meget bekymrede. Vi andre er ligeglade medmindre vi ser en fordel i at mestre sproget: ikke som en akademisk øvelse, men som et konkret redskab med en konkret værdi.

Måske kan vi takke broen over Øresund for den store interesse der angivelig er for at studere dansk på universitetet i Lund, ligesom broen har gjort vores møde med svensktalende ekspedienter i københavnske stormagasiner til en dagligdags foreteelse. Relevansbroen kan være helt konkret i stål, beton og brobizz. Måske bliver vi med tiden mindre tilbøjelige til at slå over i engelsk når vi kommunikerer med vores broderfolk *från hinsidan*.



## 10 relevansbroer

Tysk, fransk og spansk – ”store” sprog af vigtighed for vores lille land – har svindende bevågenhed. Det er lidt af et paradoks i en tid hvor globalisering er blevet et hverdagsord. Der er ikke megen prestige i at tale tysk, og fransk tales ikke længere i magtens korridorer. Problemet lader fortsat til at være af abstrakt akademisk karakter forbeholdt sproglærere og oversættere. Sådan er det ikke: Vi taber ordrer fordi vi ikke er dygtige nok til sprog og ikke har nok indfølelse med fremmede kulturer. Det er noget erhvervslivet kan forstå, og det kan måske bane vejen for at vi får bygget nogle flere relevansbroer.

Her er ti bud på hvordan vi kan stimulere til større og bredere opmærksomhed på sprog.

- Der bør stilles konkrete krav til sprogfærdigheder – og ikke kun i engelsk – ved ansættelse af nye medarbejdere, som skal belønnes derefter.
- Vi skal have flere franske serier, spanske krimier, italienske pop-programmer i fjernsynet. Det er længe siden vi har set serier som ”Der Alte” eller den italienske ”Blæksprutten” – eller et brasiliansk familiedrama. Fælles for dem alle var at de var meget forskellige fra det vi har vænnet os til fra *over there*. En anden lyd, en anden tilgang.
- Lad os høre om akvariefisk, mad eller motorcykler på tysk – eller tyrkisk. ”Jeg elsker BMW-motorcykler – derfor læser jeg tyske motorblade”. Det er BMW’en der gør sproget interessant, ikke omvendt.
- Lær eleverne at bruge internettet på andre sprog end engelsk – bare en gang imellem, og få dem til at opleve nye verdener og sproglige sammenhænge. *Cliquez ici*.
- Hvad med ugens italienske rubrik i Politiken? Gerne om emner vi allerede har læst om på dansk, noget vi umiddelbart kan relatere til, så vi oplever hvor tæt sprogene er på hinanden.
- Et vejskilt på motorvejen hvor der står: ”Reisen, nicht rasen” – noget vi forstår og kan identificere os med.
- Vi skal høre danske politikere, kongelige og tv-stjerner kommunikere på andet end engelsk – om at komme inden for i andres sproglige landsbyer, vinde tillid – og måske endda gøre forretning.
- Et fast indslag i tv-avisen på et andet sprog. Hver onsdag en 2-minutters-sekvens på russisk om den mest blærede russiske højteknologi, om torsdagen hverdagsmad på fransk, osv. Vi skal høre en fed joke på urdu – og lære at forstå den. Vi hører lyden, får lyst til at parodiere den og lære mere af vores medborgere fra Pakistan. Én uge – syv sprog.
- Ministerier og ambassader kan skabe ære og prestige ved at fremme sprog: Hvem modtager mon årets franskpris, tyrkisktrofæ, gyldne spanskpalmer?
- Bibliotekerne lægger hus til en rigdom af lydbøger, ordbøger, litteratur, blade og tidsskrifter på alle mulige sprog. Roskilde Biblioteker har haft gode erfaringer med projektet ”Engelsk for alle”, der appellerer til

dem der ikke nødvendigvis har en særlig interesse i sproget som sådan, men er interesserede i hvad det bringer med sig. Med udgangspunkt i et udvalg af temaer – fx mekanik, mode, kæledyr, livsstil – tilbydes ressourcer der er tilpasset brugerens konkrete sproglige formåen og samtidig er helt relevante. Se [www.engelskforalle.dk](http://www.engelskforalle.dk) De fremmede sprog skal synliggøres, tematiseres, gøres sjove og nærværende.

Mulighederne er utallige. Der er ikke nødvendigvis "fra tanke til faktura" i dem alle. Men vi skal begynde et sted. Lad os bygge relevansbroer til sprogene!

*Claus Adam Jarløv (f. 1954)  
 cand.mag., adm. direktør i konsulent-  
 virksomheden GlobalDenmark A/S.  
 Virksomheden er medlem af "Ja til  
 sprog".*

## Kandidater søges til Årets ord og udtryk 2009

Igen i år inviterer *Mål og Mæle* læserne til at komme med forslag til Årets ord og Årets udtryk. Det kan være både nye ord og gamle ord med fornyet aktualitet.

Årets ord behøver ikke at være et yndlingsord, men kan også være et hadeord. Årets ord skal være aktuelt og rammende.

### Nogle nomineringer til Årets ord

1. *perle*, formildende alternativ til det nedsættende *perker*, om en udenlandsk udseende person med mørk hud. En betjent blev i januar 2009 beskyldt for at have råbt *perker* til en deltager i en Gaza-demonstration. Men daværende direktør for Københavns politi, Hanne Bech Hansen,

oplyste, at betjenten havde sagt: "kan du fatte det, perle?" En af bladets redaktører, Jørn Lund, hørte optagelsen i DR under optimale forhold og indestår for, at der blev sagt *perle*, ikke *perker*.

2. *perlemor*, øgenavn til tidligere politidirektør Hanne Bech Hansen.

3. *muskelhund*. I 1991 blev det forbudt at anskaffe og opdrætte pitbullterriere og den japanske kamphund tosa samt krydsninger mellem disse racer. I år skabte en stærk presseopmærksomhed på hundeoverfald politisk opmærksomhed på hundeadfærd. Et generelt forbud mod *kamp-hunde* eller *muskelhunde* har været på tale; men det er svært at afgrænse de relevante hunde. Svagere sjæle

har skrevet om *dræberhunde*; men den omtale kan vi let imødegå med et *dræberblik* og et par *dræbersnegle*.

4. *signalpolitik* er en nedsættende betegnelse om politiske initiativer, der først og fremmest skal tage sig godt ud over for vælgerne, snarere end at virke i praksis. Ordet er ikke nyt, men er for alvor slået an i 2009, fx om forslag om forbud mod brug af burka, om fodlænker til mennesker på tålt ophold, om sænkelse af den kriminelle lavalder, om oprettelse af sociale opdragelsesnavn og om forbud mod muskelhunde.

5. *burka*, en heldækkende kvinde-dragt, som også skjuler kvindens ansigt bag et lille kighul med net foran. Selv om der næppe er flere end 100 bærere af burka og niqab i Danmark, blev burkaen højaktuel i løbet af året. For eksempel viste det sig, at man som burkaklædt ikke kan bruge månedskort i bussen, fordi chaufføren ikke kan identificere én.

6. *niqab*, et ret nyt ord i dansk om den kvindelige hovedbeklædning, der dækker den nederste del af ansigtet op til øjnene. Heller ikke niqab er for enelig med billedlegitimation. Der er

ikke samme begrænsninger forbundet med *hijab*, som er et langt mere almindeligt tørklæde og muslimsk symbol.

7. *svineinfluenza*, den overordentlig stærkt omtalte, relativt milde influenzaform, der også findes hos svin.

8. *influenza H1N1*, den officielle WHO-betegnelse for svineinfluenza. Betegnelsen er forsøgt udbredt, fordi flere befolkninger blev bange for svin og bekymrede for at spise svinekød.

9. *influenza A*, Sundhedsstyrelsens betegnelse for influenza H1N1, en noget kortere form.

10. *egoturisme*, en afstandtagende betegnelse for visse former for *økoturisme* (et ord fra 1990), især om ganske ressourcekrævende rejser for at se og opleve naturforhold, som formentlig vil være meget sjældne eller forsvundet om en generation, fx lavtliggende tropeøer eller isbjørne på havis.

Send flere forslag (også til Årets udtryk) og stemmer på de enkelte ord til [kenfaroe@hum.ku.dk](mailto:kenfaroe@hum.ku.dk)

CE og KF